✓ Быҕаса һөрөлмәй ятҡан ауыл хужалығы тәғәйенләнешендәге ерҙәр эшкәртелде, сәсеү өсөн сифатлы орлоҡтар һатып алынды. Бөгөн ерҙе ҡуртымға алып та, тиҫтә йылдар буйына уны файҙаланмау күренештәре лә бөтә бара.

АУЫЛ ХУЖАЛЫҒЫ ИҪӘБЕН

ауылды һаҡлап ҡалыуға

1 июлдән илдә Бөтә Рәсәй ауыл хужалығы иҫәбен алыу башланды. БМО һәм уның аҙыҡ-түлек комиссияһы нормативтарына ярашлы, үҫешкән илдәрҙә ҙур күләмле статистика тикшеренеүҙәре 5-10 йылға бер тапҡыр уҙғарылып тора. Әлеге ваҡытта Австралияла, Яңы Зеландияла ауыл хужалығы иҫәбен алыу - йыл һайын, Германияла һәм Голландияла - 4, АҠШ-та һәм Канадала 5 йылға бер тапҡыр үткәрелә. Ә Рәсәйҙә был мөһим кампания һуңғы тапҡыр бынан 10 йыл элек тормошҡа ашырылғайны. Редакция ҡунағы - БР Дәүләт Йыйылышы - Ҡоролтайҙың Аграр мәсьәләләр, экология һәм тәбиғәттән файҙаланыу комитеты рәйесе, иҡтисад фәндәре докторы Рәсүл ҒОСМАНОВ был сараның әһәмиәте менән бер рәттән, ауыл хужалығы тураһындағы фекерҙәре менән бүлешә.

▸ Рәсүл Үзбәк улы, ауыл хужалығы иҫәбен алыу кеүек сараның төп әһәмиәте нимәлә?

- Власть, закондар сығарыу органдары булһынмы, башҡарма органмы - үҙ эшендә теге йәки был ҡанунға таяна. Ә ул ҡанундарҙы әҙерләү өсөн сифатлы статистика мәғлүмәте булыуы мөһим. Сөнки закондар халыҡ мәнфәғәтенә хеҙмәт итергә тейеш. Йәйгеһен башҡарма һәм закон сығарыу органдары алдағы йылға бюджет проектын әҙерләй һәм ул көҙгөһөн ҡабул ителә. Бюджет, мәғлүм булыуынса, программа характерына эйә. Иҫәп алыу һөҙөмтәләре аҡсаны ҡайҙа йүнәлтеү, кемгә ярҙам итеү, ниндәй льгота биреү, ҡайҙа нимәне көйләү кеүек ауыл хужалығында бик мөһим булған эштәрҙе асыҡлай. Ошо күҙлектән ҡарағанда, иҫәп алыу - закон сығарыу, башҡарма власть органдары өсөн генә түгел, халыҡ өсөн дә мөһим әһәмиәткә эйә.

Европаның бик күп илдәре һәм алдынғы илдәр йыл һайын ауыл хужалығы иҫәбен ала. Сөнки был сара, тәү сиратта, ауыл хужалығы продукцияһын етештереүсенең үҙенә һәм ауыл халҡына кәрәк. Улар был сарала ҡатнашып, үҙҙәренең хужалыҡ эшмәкәрлеге буйынса һығымта яһай, хаталарын күрә, күршеһенә ҡарап сәмләнә. Ауыл кешеһен сәмләндереүҙең ниндәй ҡеүәтле көс булыуын әле белмәйбеҙ генә. Элек "атһыҙ башҡорт" тигән һүҙ үлем менән бер булһа, бөгөн "малһыҙ" тигән һүҙ ауыл кешеһенең сәменә бик ныҡ тейә.

Һәм тағы: кампанияның йәй уртаһында уҙыуы ла яҡшы - теләгән кеше ҡош-ҡорт алып үҫтереп тә, бал ҡорто күсен алып та өлгөрөргә мөмкин.

▸ Мөһим сара булыуға ҡарамаҫтан, халыҡ ауыл хужалығы иҫәбен алыуға шикләнеп ҡарай, хатта, мал башына йәки емеш ағасына һалым һала башларҙар инде, тигәнерәк һүҙҙәр ҙә йөрөй...

- Ғөмүмән, граждандар ниндәйҙер ҡағыҙ тотоп, уны тултырып йөрөүселәрҙән шикләнә инде ул. Шуға күрә, иҫәпселәр ҡайҙандыр ситтән килеүселәр түгел, ә шул уҡ ауылда йәшәгән, эшләгән, халыҡ араһында абруй ҡаҙанған кешеләр булырға тейеш. Уларҙы униформа - ҡояштан һаҡлаусы козыреклы зәңгәр кепка, иҫәп алыу логотибы төшөрөлгән зәңгәр жилет һәм Росстат символикаһы булған зәңгәр портфель буйынса танырға мөмкин. Үҙҙәре менән мотлаҡ таныҡмалары ла булырға тейеш. Халыҡҡа иҫәп алыусыларҙан да, һалым һалыуҙан да ҡурҡырға ярамай. Сөнки яуаптар хужаның һүҙҙәренән сығып ҡына яҙыласаҡ. Әгәр хужа аныҡ мәғлүмәтте үҙе лә белмәһә, улар мал башын йәки ағастарҙы иҫәпсе менән бергәләп һанай ала.

Халыҡтың иҫәп алыу һөҙөмтәләренең ниндәйҙер маҡсатта ҡулланылыуынан хәүефләнеүе коллективлаштырыу, һуғыш һәм һуғыштан һуңғы осорҙан ҡалған ҡурҡып йәшәүҙән киләләр, моғайын. Ул ваҡытта индустриалләштереү, заводтар төҙөү өсөн аҡса талап ителә. Ә берҙән-бер сығанаҡ - ауыл. Шул йылдарҙа Башҡортостан ауылдары хатта күрше өлкәләргә ҡарағанда ла нығыраҡ зыян күрә. Совет власы ойошторолған тәүге йылдарҙа, ысынлап та, ауыл халҡы ныҡ рәнйетелә, уларҙың малы тартып алына. Бөгөнгө күҙлектән ҡарағанда, заманында ҡулак мөһөрө баҫылыусылар ауылдың иң уңған, иң әүҙем кешеләре була. Ике-өс һыйыр тотоусыларҙы Себергә оҙаталар. Һәм был ғәмәлдәрҙең барыһы ла халыҡтың күҙ алдында тормошҡа ашырыла, ә хәтер - ул мәңгелек. Шуға хәҙер ҙә халыҡ ниндәйҙер кире һөҙөмтә көтә. Иҫәпкә алдылар ҙа, малымды йә тартып алырҙар, йә тағы ла ниндәйҙер һалым уйлап сығарырҙар, тип шикләнә. Бөгөн, киреһенсә, ауылды яҡлау, уға ярҙам итеү буйынса илдә лә, республикала ла ҙур эштәр башҡарыла икәне һәр кемгә мәғлүм.

Иҫәп алыу темаһына һөйләшкәндә, ябай граждандар тураһында һүҙ йөрөтәбеҙ. Миллионлаған граждан үҙ хужалығын үҫтерә икән - был да инвестиция. Бәләкәй генә, әммә барлыҡ граждандарҙың хужалығын бергә ҡушһаң, улар барлыҡ инвесторҙарҙан күберәк өлөштә алып торасаҡ. Һәр кемдең тырышлығы - был да инвестиция. Бөгөн хатта ҡала халҡы ла баҡсаларында күпләп йәшелсә-емеш үҫтерә. Был дөрөҫ тә, сөнки һәр кем аҙыҡ-түлек хәүефһеҙлеге өсөн яуаплылыҡты үҙ иңенә алырға тейеш. Икенсенән, шәхси хужалығында үҫтергән йәшелсә-емеште һатып, аҡса ла эшләй ала кеше. Был инде төп аҡса сығанағына өҫтәмә килем килтерә. Хатта ҡайһы берҙә өҫтәмә килем төп килемдән артып та китеүе мөмкин.

▸ Рәсәй менән Евросоюз илдәре араһында мөнәсәбәттәрҙең насарайыуы һөҙөмтәһендә улар беҙгә аҙыҡ-түлек санкцияһы иғлан итте һәм эмбарго 2017 йылға тиклем оҙайтылды. Ил Президенты быны Ватан етештереүсеһенә асылған мөмкинлек тип ҡабул итте һәм сит илдән индерелгән продукцияны урындағылар менән алыштырыу бурысын ҡуйҙы. Бөгөн сит ил тауарын үҙебеҙҙекенә алыштырыуҙың ниндәй стадияһында торабыҙ?

- Әлеге ваҡытта был йүнәлештә ниндәйҙер аҙымдар эшләнде, тиергә мөмкин. Быҕаса тиҫтә йылдар һөрөлмәй ятҡан ауыл хужалығы тәғәйенләнешендәге ерҙәр эшкәртелде, сәсеү өсөн сифатлы орлоҡтар һатып алынды. Ужым матур ғына шытты, көҙгә яҡшы уңышҡа өмөтләнәбеҙ. Бөгөн ерҙе ҡуртымға алып та, тиҫтә йылдар буйына уны файҙаланмау күренештәре лә бөтә бара. Әгәр ҡуртымға алынған ауыл хужалығы тәғәйенләнешендәге ер ике йыл эшкәртелмәй икән, дәүләт уны кире тартып алырға хоҡуҡлы. Әммә был пай ерҙәренә ҡағылмай, уларға халыҡ үҙе хужа, үҙе теләгәнсә файҙалана, арендаторға ҡулланыуға биреп, килем ала ала.

Шулай уҡ малсылыҡ, үҫемлекселек буйынса тиҫтәләрсә инвестпроекттар тормошҡа ашырыла. Ауылда эшләргә теләүсе инвесторҙар арта. Сөнки ерҙән алынған килем ныҡ юғары, бер генә тармаҡ та бындай килем бирмәй. Ауыл хужалығын дөрөҫ алып барғанда, бер нисә ай эсендә 100 процент рентабеллеккә өлгәшергә мөмкин. Шундай өлкәнең береһе - ҡошсолоҡ. Бөгөн инвесторҙар ҡошсолоҡ фабрикаларын һатып алып, йыл дауамында уларҙа реконструкция үткәреп, продукциялары менән республика баҙарын ғына түгел, күрше өлкәләр баҙарын да яуланы. Ҡатнаш аҙыҡ, концентрацияланған аҙыҡ, иген ҡулланылған өлкә - тиҙ һөҙөмтә биреүсе өлкә. Шуға күрә был тармаҡта сит ил продукттарын тиҙ алмаштырҙыҡ, тиергә була.

Бөгөн беҙҙә эре мөгөҙлө мал ите етешмәй. Шуға күрә был тармаҡта тотҡарлыҡтар бар. Йәғни беҙгә "500 ферма" программаһын тулыһынса тормошҡа ашырырға кәрәк. Әлбиттә, малсылыҡ фермаһын һәр ерҙә лә асып булмай әлегә, әммә шәхси хужалыҡтарҙа күпләп мал аҫырала. Был да үҙенә күрә сит ил ризығын алмаштырыуға ҙур өлөш. Шәхси хужалығында мал һанын үрсетә башлап, кеше яйлап фермер хужалығы асыуға барып етер, тип уйлайбыҙ. Ни өсөн фермер хужалығы? Сөнки уларға дәүләт яғынан ярҙам бар, льготалар ҡаралған. Иҫәп алыу шәхси хужалыҡтарҙа ла, фермер хужалыҡтарында ла мал һаны артыуға тағы ла бер этәргес булырға тейеш.

Сит ил продукцияһын алыштырыу тураһында һүҙ йөрөткәндә, эшкәртеү тармағы тураһында ла онотоорға ярамай. Был өлкә эшмәкәрлеге әлегә беҙҙә аҡһай. Мәҫәлән, бөгөн республикала үҙебеҙҙә тарттырылған он етешмәй. Элек Урал аръяғы районларының сифатлы онон ҡуллана инек. Бөгөн иген етештерәбеҙ, уны етерлек күләмдә он итеп тарттыра алмайбыҙ. Дәүләкән элеваторы ғына республиканың кондитер, икмәк бешереү сәнәғәте ихтыяжын ҡәнәғәтләндермәй. Ә күрше төбәктәрҙең онон алып, беҙ уларҙың етештереүсеһен финанслайбыҙ. Күршеләрҙе ҡыуып сығарырға кәрәк, тимәйем, ә үҙебеҙҙең эшкәртеүсене, фасовкалаусыны, уның продукцияһының магазин кәштәләренә килеп етеүен хупларға, ярҙам итергә тейешбеҙ. Йәғни, урындағы баҙарҙың үҙенең шарттарын да алға һөрөүе мотлаҡ.

▸ 2006 йылда үткән ауыл хужалығын иҫәпкә алыу кампанияһы һөҙөмтәләре нигеҙендә 2008-2012 йылдарға АПК-ны үҫтереү буйынса дәүләт программаһы әҙерләнде һәм тормошҡа ашырылды. Ул артабан дауам ителдеме, әллә 2012 йыл үткәс, туҡтап ҡалдымы?

- Был программа оҙайтылды һәм әле 2020 йылға тиклемге эшмәкәрлекте күҙаллай һәм ауылдың социаль үҫешен дә, юлдар төҙөлөшөн дә, тоҡомсолоҡ һәм селекция эше буйынса юғары технологиялар ҡулланыуҙы ла үҙ эсенә алған күләмле программаны тәшкил итә. Өҫтәүенә, РФ Президенты В. Путин да, РФ Хөкүмәте Рәйесе Д. Медведев та бик йыш ҡына ауыл хужалығына етди ярҙам күрһәтелеүе, финанстарҙың программала күрһәтелгән суммәнан күберәк бүленеүе хаҡында белдерә. Әммә шуны ла иҫәпкә алырға кәрәк: Рәсәйҙә 80-дән ашыу субъект бар. Һәм улар бер-береһе менән ауыл хужалығы буйынса конкурентлыҡта тора. Барыһына ла ауыл хужалығын үҫтереү мөһим. Шуға күрә, программа буйынса килгән сумма ҙур булмаһа ла, беҙ даими рәүештә бюджет ассигнованиеларын арттырыу (шул иҫәптән инвестпроекттар

✓ Бер заман бейәм ыһ та итмәй, йәшел үләнгә ҡыҙығып, мине ҡайынлыҡ араһына алып инде лә китте. Бит-ҡулым, муйын һыҙырылыуҙан бигерәк, һеңле-ҡустылар алдында оятҡа ҡалыуым йәнә күңелде ҡырҙы.

буйынса ла) өҫтөндә эшләйбеҙ. Йәғни, сит ил һәм Ватан инвесторҙары менән даими эш алып барыла, инвестициялар йәлеп итеүгә йүнәлтелгән һәр аҙым тормошҡа ашырыла.

Иҫәп алыу темаһына һөйләшкәндә, ябай граждандар тураһында һүҙ йөрөтәбеҙ. Миллионлаған граждан үҙ хужалығын үҫтерә икән - был да инвестиция. Бәләкәй генә, әммә барлыҡ граждандарҙың хужалығын бергә ҡушһаң, улар барлыҡ инвесторҙарҙан күберәк өлөштө алып торасаҡ. Һәр кемдең тырышлығы - был да инвестиция. Бөгөн хатта ҡала халҡы ла баҡсаларында күпләп йәшелсә-емеш үҫтерә. Был дөрөҫ тә, сөнки һәр кем аҙыҡ-түлек хәүефһеҙлеге өсөн яуаплылыҡты үҙ иңенә алырға тейеш. Икенсенән, шәхси хужалығында үҫтергән йәшелсә-емеште һатып, аҡса ла эшләй ала кеше. Был инде төп аҡса сығанағына өҫтәмә килем килтерә. Хатта ҡайһы берҙә өҫтәмә килем төп килемдән артып та китеүе мөмкин.

Ауылдың иҡтисади сәйәсәтен күҙаллау, ауыл халҡы өсөн иҫәп алыуҙың глобаль характерға эйә икәнлеге шунда ла сағыла инде.

Башҡортостан үҙен-үҙе аҙыҡ-түлек менән тәьмин итә аламы, унығ шундай ҡеүәте бармы?

- Тулыһынса тәьмин итә ала, тип ныҡлы ышаныс менән әйтеп булмай әлегә. Әммә күрше төбәктәр менән сағыштырғанда, үҙебеҙҙең баҙарҙы яулап, күршетирәне лә туйҙыра алырлыҡ файҙаланылмаған ҡеүәтебеҙ бар, тиер инем. Башҡортостан элек-электән аграр республика булды һәм беҙҙә шарттар ҙа уңайлыраҡ. Унан һуң, бөгөн күптәрҙең ҡаланан ауылға күсенеүе күҙәтелә. Һәм был күренеш киләсәктә тағы ла әүҙемләшәсәк, тип әйтергә мөмкин. Сөнки ҡала халҡының күбеһе ауылдан сыҡҡан, ауыл менән бәйләнешен өҙмәгән. Улар барыбер ауылға тартыла.

Башҡортостан - дөйөм халҡының 40 проценты самаһы ауылда йәшәгән субъекттарҙың береһелер. Әммә һуңғы йылдарҙа ауыл бөлгөнлөккә төшә бара һымаҡ...

- Быға юл ҡуйылырға тейеш түгел. Башҡортостан, өҫтәүенә, милли республика ла. Беҙҙең тамырҙарыбыҙ ауылда. Республиканың иң арҙаҡлы, иң абруйлы шәхестәре лә ҡаланан түгел, ауылдан сыҡҡан. Ә ҡалала кеше, киреһенсә, үҙенсәлеген, тамырҙарын юғалта. Шуға күрә ауылды, ауыл хужалығында производствоны һаҡлау - Башҡортостан халыҡтарының ғөрөф-ғәҙәттәрен, милли үҙаңын да һаҡлау ул. Әгәр беҙ ауылды юғалтһаҡ, милли үҙенсәлегебеҙҙе юғалтасаҡбыҙ. Ҡалала кеше тиҙ арала ҡулланыусыға әүерелә, бер нисә быуындан тыуған телен дә онота. Бары тик ауыл кешеһе генә тәбиғәт менән йәшәй, бары тик тәбиғәт кешеһе генә милли үҙенсәлеген һаҡлап ҡала ала. Шуға күрә, ауыл хужалығы иҫәбен алыу беҙҙең өсөн ауылды һаҡлап ҡалыу йүнәлешендә бик мөһим сара ул.

Ауыл хужалығы иҫәбен алыуҙың маҡсаттарының береһе - илдең аҙыҡ-түлек хәүефһеҙлеген тәьмин итеү. Ғөмүмән, нимә ул аҙыҡ-түлек хәүефһеҙлеге?

- Был термин эсенә ҙур мәғәнә һалынған: ул - илдең аҙыҡ-түлек запасы, тигән һүҙ. Шәхси хужалыҡтар хәүефһеҙ ризыҡ менән үҙ-үҙен тулыһынса тәьмин итә ала. Тимәк, магазиндарҙа һатылған сит илдән индерелгән аҙыҡ-түлекте һатып алмай. Унан һуң, магазиндарҙағы аҙыҡ-түлеккә хаҡтар ҙа артып тора бит. Әгәр хаҡ арта, ә килем аҙ икән, нисек магазиндан ғына һатып алып ғаиләнде туйҙырырға мөмкин? Экологик күҙлектән ҡарағанда ла, ситтән килтерелгән продукцияның ҡайҙа, нисек етештерелгәнен белмәйбеҙ. Эйе, уның санитар нормаларға тап килеүе лә мөмкин, әммә барыбер ҙә үҙең үҫтергән мал, йәшелсә-емештең ысынлап та хәләл икәненә бер ниндәй раҫлау ҙа кәрәкмәй.

Иҫәп алыу һөҙөмтәләрендә нисә процентҡа яңылышлыҡ булыуы мөмкин?

- Ауыл хужалығы иҫәбен алыу бик етди бара. Киң мәғлүмәт саралары ла был эштән ситтә ҡалмай, белгестәр ҙә даими сығыш яһап, халыҡҡа мәғлүмәт еткереп тора. Иҫәп алыусылар махсус уҡыу үткән, барлыҡ нескәлектәрҙе белә һәм һүҙҙе тейешле, етди йүнәлешкә бороп, кәрәкле мәғлүмәт аласаҡ.

Тағы ла шуны әйтеп китер инем: алда икенсе ҙур сәйәси кампания - һайлауҙар тора. Ул бер нисек тә иҫәп алыу менән бәйле түгел. Шуға күрә, иҫәп алыу ваҡытында кемгәлер бер кандидат өсөн агитация үткәреү тыйыла. Ауыл хужалығы иҫәбен алыу - ул сәйәси ваҡиғаларҙан азат дәүләт эшмәкәрлеге, ғәҙәти халыҡ сараһы һәм уның һөҙөмтәләре ауылдың, ауыл сәнәғәте комплексының артабанғы үҫеше менән бәйле.

АЛЫУ...

бер аҙым ул

ШУЛАЙ ИТЕП...

15 августа тиклем дауам итәсәк Ауыл хужалығы иҫәбен алыу, күреүегеҙсә, мал һанын йәки емеш-еләк ағастарын ғына иҫәпләп сығыу түгел. Ошо ябай ғына булып күренгән ғәмәлдәр артында һәр ғаиләнең үҙенә етерлек аҙыҡ-түлек запасы етештереүе лә, тотош илдең иҡтисадын ғына түгел, милли-мәҙәни үҙенсәлеген һаҡлап ҡалыу юлдары ла сағылырға тейеш. Шуға күрә лә ул һәр граждандан етди мөнәсәбәт талап итә.

Зәйтүнә ӘЙЛЕ әңгәмәләште.

ЯҢЫ РУБРИКА: "ӘЙ, БАЛА САҠ!"

АТТА САБА БЕЛМӘҺӘМ ДӘ...

йәки Бесән мажаралары тураһында

Бесән осоро етеп килә. Тиҙҙән ауыл урамдары буйлап тығыр-тығыр, туп-туп килеп, аттарын юрттырып, "тимер аттарын" геүләтеп, халыҡ сабынлыҡтарға ҡуҙғалыр. Баҫыу юлында малайҙарға, сая ҡыҙҙарға руль, дилбегә тотторолор. Тәүге көндә тәғәйен урынға барып етеү менән бала-саға сытыр-сатыр эҙләп китер, үҫмер малайҙар, аталары таған әҙерләгән ыңғайға, сәйнүк-сүлмәкте утҡа ҡуйып, кире алыу өсөн ырғаҡ юныр, ҡыуыш әтмәләр, олатайҙар салғы сүкер, сиктәрҙе билдәләп сығыр, өләсәйҙәр емеш-еләк менән ҡыҙыҡһыныр, сабыйҙар атайҙары яһап биргән тәтәй тырмаһәнәктәрен күтәреп, "эш"кә тотонор...
Әй, бала саҡ! Әле лә бына, ошо сихри миҙгелемде, ундағы мажараларҙы хәтер һандығынан сығарып, барлап ултырам. Һәр хәтирә шул осорҙоң бер сағылышы булып тора. Беҙҙән һуңғы быуындың бесән менән бәйле хәтирәләре бөтөнләй икенсе төҫтә буласаҡ. Беҙҙең быуын "тимер аттар"һыҙ ғына, ҡул көсө менән генә бесән эшләне. Беҙҙең олатайҙар иһә, бесәнгә бөтөнләй йәйәү йөрөгән, ашаған ризығы - ҡурмас та, һыу ғына булған, тиҙәр. Ошоларҙы иҫәпкә алып, XX быуат аҙаҡтарына тура килгән беҙҙең бала саҡтағы бер нисә хәтирәне гәзит уҡыусылар иғтибарына тәҡдим итмәксемен. "Әй, бала саҡ" исемле яңы рубрикаға тәғәйенләп, һеҙ ҙә үҙегеҙҙең иҫтәлектәрегеҙҙе яҙып ебәрә алаһығыҙ.

Тәүге көндә - үлсәнәбеҙ

Тәүҙән үк шуны әйтергә кәрәк - беҙҙең яҡтарҙа ололарҙың артынан эйәреп йөрөй алырлыҡ балаларҙы бесәндән ҡалдырмайҙар. Иң бала йәнле кешебеҙ, Әхәт апабыҙ (атайҙың ағаһы), һәр беребеҙҙе көҙөн ағас башына элеп ҡалдырылған саталы ҡайын таяғы эргәһенә баҫтырып, үлсәп, билдә яһай, эргәһенә исемдәребеҙҙе яҙып ҡуя. Бесән шулай күңелле башланып китә. Ошондай ҡыҙыҡлы саралар ҙа, атай-әсәйҙең бесән осоронда тырышып эшләүе лә, беҙҙе бер тапҡыр ҙа өйҙә ҡалдырмауы ла, балаларға бәләкәй тырмалар эшләп биреүе лә, һәм башҡаһы барыһы ла балаларҙа хеҙмәткә һөйөү тәрбиәләргә ярҙам иткәндер, күрәһең.

Күбә тарттырғанда

Миңә ат менән күбә тарттырыу ҙа ныҡ оҡшай торғайны. Күбә тарттырыр көн етһә, Рәхимйән олатайым йыл һайын үҙенең ағаһы Фәйзрахмандың көр, көслө ерән атын алып тора ине. Үҙенең бейәһе "шыйығыраҡ" булғандыр, моғайын. Күбә тарттырыу был юлы олатайҙың 6-7 йәштәрҙәге ейәненең - минең - өлөшкә төштө. Атҡа тәүгә атланыуым. Олатай уны етәкләп кенә алып йөрөтә. Мин йүгәнде тулыһынса үҙ ҡулыма алырға хыялланам: олатай етәгенә генә мөрхәтһенмәйем. Уны ыҙалатып йөрөткө лә килмәй. Айғырҙың арҡаһына ябылған түшәгем, олатайҙың фуфайкаһы, мал атлаған ыңғайға йә бер яҡҡа, йә икенсе яҡҡа шыуа ла төшә, шыуа ла төшә. Бына сираттағы күбәне уратып, ҡуҙғалдыҡ. Бер тәпәш кенә һыртҡа артыла башлағайныҡ, арыған атыбыҙ шып туҡтаны ла ҡуйҙы. Бер заман тегенең һыртын үксәм менән төйгәйнем, ерән айғыр ҡапыл алға уҡталды. Мин "һыңҡ" итеп ергә ҡолап төшкәнемде һиҙмәй ҙә ҡалдым. Ҡурҡтым, ояլдым, әммә атта һыбай йөрөргә өйрәнеү теләгемдән төңөлмәнем.

Хәлеңдән килмәгәс...

Икенсе йылындамы, өсөнсөһөндәме, олатайым күбә һөйрәтергә теге мәл "шыйығыраҡ" тип ҡалдырылған йәш бейәһен алып килде. Бейә, ололарға буй бирһә лә, балаларҙы һанға һуҡмай, һыртланҡырай. Әлеге лә баяғы, шәп кеше булып, мин менеп киттем. Бер заман бейәм ыһ та итмәй, йәшел үләнгә ҡыҙығып, мине ҡайынлыҡ араһына алып инде лә китте. Бит-ҡулым, муйын һыҙырылыуҙан бигерәк, һеңле-ҡустылар алдында оятҡа ҡалыуым йәнә күңелде ҡырҙы. Был ваҡиға ла ат менән ҡыҙыҡһыныуымды һүрелдермәне.

Атым алып ҡасты...

Өсөнсө ваҡиға олатайымдың бөтөнләй икенсе атын егеп, яландағы бесәнде ат тырмаһы менән йыйған саҡта булды. Миңә ун ике йәштәр самаһы ине шикелле. Тәгәрмәсле тимер ат тырмаһын шалтыр-шолтор килтереп, юртаҡ бейәбеҙ күгәүендән өркөп, йән фарман сапты ла китте. Бесән йыйыу онотолдо: "Ана ҡолайым, бына ағасҡа һуғылам, бейәне олаҡтырам, үләм...", - тип, дилбегәне шаҡара тартырға тырышып, ике ҡулым менән ултырған урыныма сат йәбешеп киләм. "Әллә артҡа һикереп ҡалырғамы? Бейә ҡайын шырлығына инеп китеп, тырманы әрәм итәсәк бит", - тим йәнә, һәм артҡа әйләнеп, ҡарап-ҡарап алам. Сығынлаған бейәнең өркөп, кешене алып ҡасыуы бер бөгөн булмаһа ла, үҙем албырғап ҡалдым. Быға тиклем: "Ниңә шуның муйынын шаҡара тартып ҡына туҡтатмайҙар икән", - тип уйлаған була торғайным... "Үлән башаҡтарын һәрмәп, ашап йөрөһөн, - тип, ауыҙлығын сискәйнек, сисмәҫкә кәрәк булған икән. Хәҙер тыңлатырһың, тыңлатмай!" - тип, үҙемде әрләй-әрләй киләм. Бына бер заман өс саталы уҫаҡ һәнәген ситкәрәк ташлап, аттың ҡаршыһына атайым сыҡты. Әммә "Хәҙер атай мине ҡотҡарсаҡ", тигән йылы өмөт барыбер аҡланманы. Мал ситкә янтайҙы, атай уны туҡтата алмай ҡалды. Бейә ялан буйлап тәртипһеҙ әйләнәләр яһап, сабып йөрөнө-йөрөнө лә, бер заман шып туҡтаны. Тырма бесән менән тулған да, бейәгә сабыуы ауырлашҡан икән. Былтырғы ҡыу үләнде лә арыу ғына йыйған был тырма. Яғыулыҡһыҙ ҙа йөрөй ала торған "сихри" техникамдан нисек һикереп төшкәнемде һиҙмәй ҙә ҡалдым. "Оят, егет башым менән атты туҡтата алманым", тип, үҙемде үҙем тағы әрләйем. Шул уҡ ваҡытта был ваҡиғаның былай уҡ яҡшы бөтөрөнә ышаныс та ҡалмағайны бит. "Бәлә аяҡ аҫтында" тигәндәрен шунда беренсе тапҡыр тойҙом. Оло йәштәге олатайым ошо дыуамал бейәне "кеше" итәм тип тырышып йөрөп, аяғын ауырттырҙы. Хәйер, барыбер унан баш тартманы бит әле, мәрхүм, тип, хайран ҡалам хәҙер. Ныҡ ҡыҙыу булды, тай сағында тауҙарға ла сабып менә ине шул башҡорт тоҡомло, сысҡан һыртлы "Машка".

Хыялым бар әле...

Ғәҙәттәгесә, аттан һыуынманым. Егет ҡорона ингәс, студент саҡта булһа кәрәк, бер көндө әлеге бейәне атлатып, Һаҡмарға һыу эсерергә алып төштөм. Эсеп бөткәс, бала саҡтан ҡалған хыялымды тормошҡа ашырырға булдым. Эш шунда: юрттырғаным булһа ла, бер тапҡыр ҙа саптырғаным юҡ, атта саба белмәгән ауыл малайы мин. Туғайҙа берҙе булһа ла атта сабып ҡарарға булдым. Үҙемә ышаныс баштан ашҡан бит инде: егет саҡ. Эйәрһеҙ бейәгә бер ниндәй ауырлыҡһыҙ менеп ултырҙым да, тағы үксәм менән бөйөрөнә тибеп алдым. Бейә тағы берҙе генә алға ырғыны ла, шып туҡтаны. "Һыбайлы"һының бәрхәттәй йәшел үләнгә "дыңҡ" итеп ҡолап төшөүенә аптырағандыр. Мин йәһәт кенә торҙом да, көлә-көлә ян-яғыма ҡаранып алғас, атыма кире атланып, бик һауалы ҡиәфәт менән юрттырып ҡына ҡайтып киттем. Берәй мәл сабырға өйрәнәмермен әле, тигән хыял менән йәшәйем һаман...

Илгиз ИШБУЛАТОВ.